

Jungfrulinet i Dalarna

Lennart Bratt, Falun

Det finns många skäl till att man som botanist lätt fattar tycke för det lilla jungfrulinet. Är man inte lagd åt det vetenskapliga, faller man kanske för dess vackra djupblå färg, som vid ymnig förekomst kan färga hela marken. Jungfrulinets skönhet har dessutom gjort den välbekant hos gemene man, som ofta känner till dess växtplatser. För oss dalabotanister tilldrar sig jungfrulinet även intresse genom en särpräglad ekologi och ovanlig geografisk spridning i landskapet.

Systematik

I Sverige finns tre arter av jungfrulinssläktet *Polygala*, nämligen vanligt jungfrulin (*P. vulgaris*) samt rosett- och toppjungfrulin (*P. amarella* resp. *comosa*). Den sistnämnda har inte påträffats i Dalarna, men väl vid Grönsinka i Gästrikland, nära dalagränsen. Toppjungfrulinet växer på torra, kalkpåverkade och helst betade åsbackar, men är på stark reträtt i landet, varför den knappast kan förväntas hos oss.

Rosettjungfrulinet finns däremot här i Dalarna, sällsynt i kalkområden i södra delarna, men lokalt rikligt inom Siljanssiluren. Både topp- och rosettjungfrulin skiljs ganska enkelt från det vanliga jungfrulinet genom att de förstnämnda har betydligt mindre blommor. Typisk för rosettjungfrulinet är vidare den basala bladrossetten som givit arten dess namn.

Utbredning

I det följande kommer endast det vanliga jungfrulinet att behandlas. Denna art är mestadels allmän i södra Sverige, upp till den knivskarpa utbredningsgräns som löper genom mellersta Värmland, södra Dalarna och södra Gästrikland, dvs längs den s.k. "norrlandsgränsen". Norr om denna linje finns bara ströförekomster, så att i Dalarna får arter betraktas som sällsynt norr om Västerbergslagen (se kartan).

Jungfrulinet har en sydvästlig tendens i sin sverigebredning, och liksom många andra sådana arter har Silvbergs socken haft en särskild lockelse.

Ekologi

Flertalet av jungfrulinets växtplatser i Dalarna utgörs av betesmarker eller slåtterängar. Här växer arten i de artrikaste partierna, ofta i celeberrätt sällskap av t.ex. låsbräken, brudsporre, tvåblad, knägräs, fältgentiana och i mycket sällsynta fall loppstarr och granspira. En mycket typisk följeväxt som sällan saknas är ängsvädden.

Emellanåt kan jungfrulinet växa mer tillfälligt längs väg- och dikesrenar och på eller i kanten av sedan länge oplöjda lindor.

Mindre bekant är nog att - vilket beskrivs nedan - jungfrulinet kan uppenbara sig i myrmark. I Dalarna är detta mycket sällsynt, men känt från Västerbergslagen, By och Bjursås.

Jungfrulinets förhållande till kalk i Dalarna tycks vara sådant, att längst i söder är arten mindre krävande - om än de suraste markerna undviks - medan norrut samtliga förekomster påverkas av någon rikare berggrund.

Trend

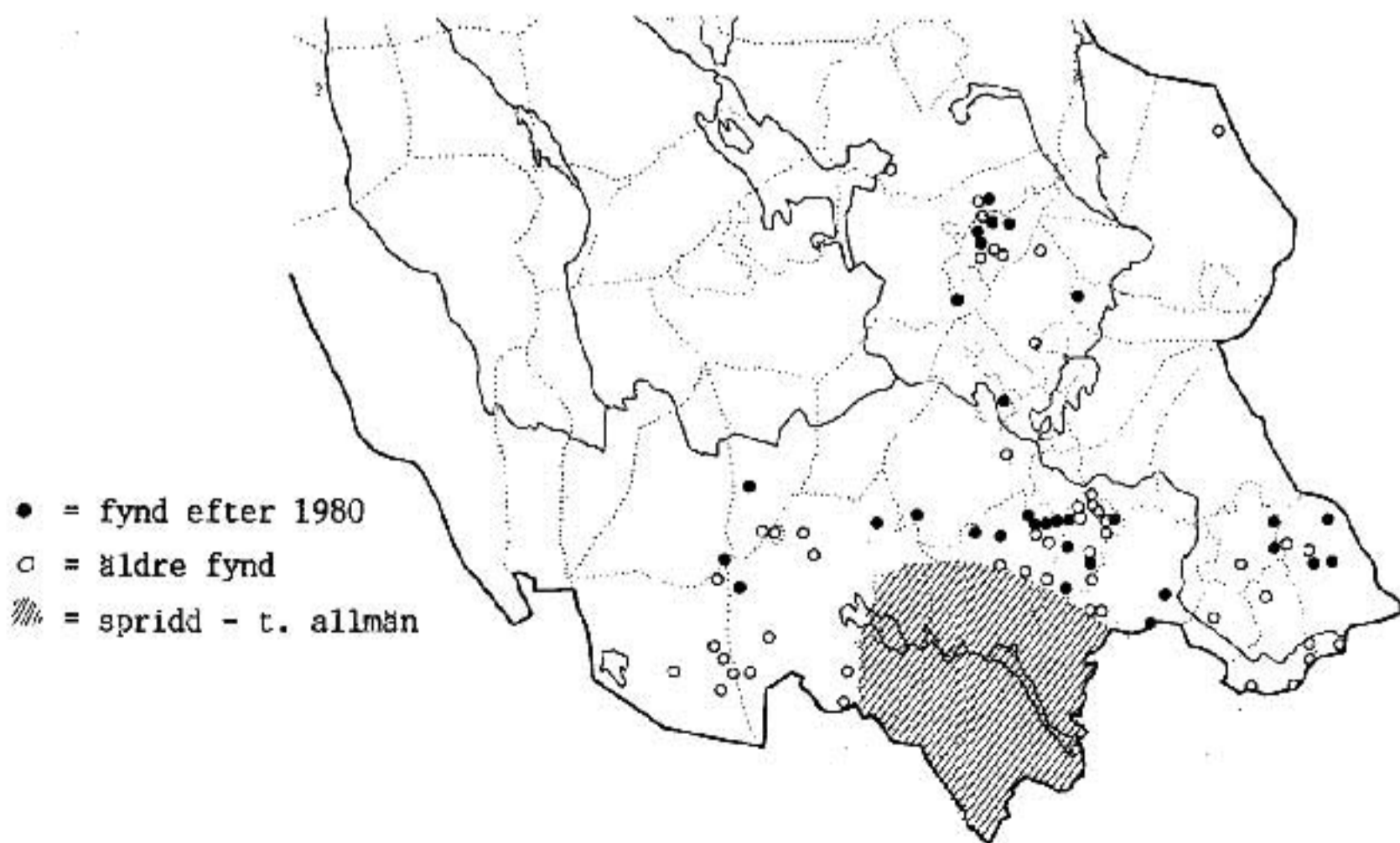
Åtminstone utanför Västerbergslagen är jungfrulinet en mycket krävande art som säkert drabbas, och kommer att drabbas, hårt av jordbrukslandskapets omvandling. Ännu finns dock ett antal rika förekomster, varav flera ligger i botaniskt uppmärksammade ängsmarker, där ansträngningar kommer göras för att bevara floran.

Några utposter mot norr

Så länge något finns kvar av ängsrester i nom forna jungfrulinmarker har arten god förmåga att bita sig fast i ett område. Detta har visat sig efter flera besök som jag gjort på några gamla i Dalafloren omtalade lokaler.

I Bjursås finns ännu flera rika förekomster, bl.a. i Sörskog, Sågsbo, Andersbo och Björsberg. I dessa trakter noterade Gunnar Samuelsson arten redan på 1910-talet, och här går gränsen åt nordost i landskapet.

I Håvberget i södra Nås socken har jag inte själv sett arten, men ett par ortsbor känner väl till växten och vet om flera växtplatser. Här fann Erik Almquist den, troligen på 1920-talet. Tillsammans med den sparsamma förekomsten på Lövberget i Floda socken bildas här gränsen mot nordväst. Gunnar Björkman fann jungfrulinet här på 1960-talet, men bland ortsborna var växten sedan länge så bekant och uppskattad att man givit den namnet "lövåstuppör".



Jungfrulinet finns f.ö. porträtterat i en vers av den inte helt obekante dalapoeten Rolf Lundqvist i Enviken, vilken med författarens tillåtelse här för första gången publiceras i sin helhet.

Om man bor i Enviken och med sin bil vill åka
genast möjligt västerut till Leksand
- jo sådant det kan hända om man kanske
mycket bråttomt hastar till en hockeygala
(fast det nu var mycket länge sedan
som det hände undertecknad) -
tar man ofta vägen över Marnäs-Finnbo,
sedan kanske granåsvägen Kisholm-Slättberg
för att hinna in i ladan före nedsläpp...

Alltnog, tar man granåsvägen
- av vad skäl det vara månne -
västerut från Finnbo, är det första
vattendrag man möter Mörttjärn.
I dess norra ända döljer björksly
gamla slogar, diken, lador som förfaller,
gränsticksgenomvävda stockvarv.
Slätterfolket kom från Finnbo under självhushållet.

Nu är tiden annorlunda
inga liar skäms väl längre utav stagg och halvgräs
vare sig i finnbofolkets slogar
- eller uti myren norr om - Stormyrn kallad.
Häyden ägdes här av leksandskarlar.
Bjurs och Leksand varvas här
som fingrarna i sockenkyrkan under Fader Vårn.

Stormyrn ter sig väl från skogsbilvägen
knappast annorlunda än de flesta myrar.
Dock, om färden brytes av vid myren
och man iförd stövelklädda fötter strövar
uti själva stormyrsmarken,
ställes saken annorlunda
- särskilt ur botanisk synpunkt.

Jungfrulinet täcker marken.
Lyser blått bland brakvedskränta stenblock,
strödda uti myren, gödande densamma.
Kanske göder även något källdrag
från det berg i väster, där som Vatta
gamla fäbod ännu dväljes.

Alltnog, florans rikedom i myren
har sitt mått i färgprakt: linblått,
ängsnycklarnas djupa röda,
vadd och sileshår och blodrot understryker sedan detta.
Brunag, strandlumner och vitag får så stå som utropstecken.

Myrens södra delar är de rika
norra har sin karaktär av fattigarter.
Knappast någon minns idag den gård
som namngett norra delen - Sammilsmyrn.
Vad som där är kvar är sten och murbruk, bråte på en äng
och minnet av en karl som prova, men fick ge sig.

Glasbjörk X dvärgbjörk tycks i denna myrdel
ge ett långt beständigare utfall,
än för odlarsvett och möda X myrjord.
Björkhybriden reser sig sitt minne
faktiskt upp till höjden 5-6 meter
längst därborta nu i myrens norrkant.
Av Sammil själv blir spåret bara svagare
för varje år och varje timmas vittring,
om några budgetår minns heller ingen Sammilsmyrn.